

Oddaja mladoletnikov v tujo družino ali v zavod

(Raziskava o mladoletnikih, ki so bili zaradi asocialnih dejanj oddani v tujo družino ali v vzgojni zavod)

Dr. Bronislav Skaberne in Vinko Skalar

1. Metode raziskovalnega dela.
2. Socialna analiza.
3. Zdravstvena analiza.
4. Psihološka analiza.
5. Sklepi.

Neposredno pobudo za to raziskavo je dobil inštitut za kriminologijo pravne fakultete v Ljubljani v poročilu oddelka za notranje zadeve okrajnega ljudskega odbora v Kopru. Iz poročila je bilo razvidno, da je nad 65 družin v tem okraju prevzelo v rejo otroke, ki so bili vzgojno zanemarjeni. S to raziskavo je želel inštitut iz zdravstvenih, psiholoških in socialnih vidikov raziskati otroke, ki so bili zaradi asocialnih dejanj oddani v rejo v tuje družine. Te otroke bi potem iz istih vidikov primerjali z otroki, ki so bili oddani v vzgojne zavode, ker so storiili dejanja, za katera predpisuje kazenski zakonik kazen. S to primerjavo naj bi se pridobila osnova za presojo uspešnosti obeh vzgojnih ukrepov.

1. Metode raziskovalnega dela

V Sloveniji smo našli le 18 dečkov, ki so jih skrbstveni organi zaradi asocialnih dejanj oddali v tuje družine v rejo in so do 1. julija 1961 živeli v reji vsaj šest mesecev. Tem otrokom smo glede na njihovo starost in čas bivanja v reji poiskali ustrezne otroke, ki so jih skrbstveni organi zaradi asocialnih dejanj oddali v vzgojne zavode (vrstnik je bil lahko šest mesecev starejši ali šest mesecev mlajši). V vzgojnih zavodih smo našli le deset gojencev, ki so bili v njih enako dolgo kot po starosti ustrezajoči vrstniki v reji, tako da obstaja pri preostalih osmih parih razlika glede dobe vzgajanja v tuji družini oziroma v zavodu.

Socialna delavka je obiskala vse družine, iz katerih so izhajali izbrani otroci, pa tudi družine, pri katerih so bili otroci v reji. S starši in rejniki je imela intervjuje po metodiki socialnega dela in je manj iskala točne odgovore na naprej postavljena vprašanja. Svoje ugotovitve je nato po vsakem obisku sproti vpisovala v anketno polo.

Za zdravniško, psihološko in pedagoško opazovanje izbranih rejencev smo organizirali počitniško letovanje v obmorskem mladinskem okrevališču Rdečega križa Slovenije.

To smo storili iz mentalnohigienskih razlogov, da bi otroci čimmanj občutili, da so objekt raziskovalnega dela. Zavodske otroke je zdravnik pregledal v zavodu, prav tako je psiholog v zavodu opravil psihološko opazovanje. Zavodski pedagogi pa so opravili in zapisali pedagoška opazovanja.

Za psihološko opazovanje smo uporabili naslednje metode:

- Wechslerjev test za merjenje inteligentnostne kapacitete (W B II in Wisc),
- Bender — motorični osebnostni test,
- Kochov test — »risba drevesa«,
- FAT — tematični projektivni test za ugotavljanje družinskih doživetij — odnosov in konfliktov,
- spisek simptomov neprilagojenosti,
- ocenjevalna lestvica ponašanj, ki se kažejo v okolju,
- klinični intervju,
- pedagoško opazovanje o ponašanju posameznikov v zadnjem času.

Poleg navedenih metod smo proučili ob individualnih primerih tudi socialne anamneze in celoten material, ki je bil zbran v osebnih mapah posameznikov.

Zdravnik je pri pregledih uporabljal način in načela, ki so bila usvojena za telesno pregledovanje mladoletnikov v vzgojnem polboljševalnem domu v Radečah. Telesni pregled otrok s prilagojevalnimi in čustvenimi motnjami naj bi opozarjal tudi na motnje v rasti in na anomalije telesnega funkcioniranja, ki bi jih mogli povezovati z določenimi motnjami v osebnosti.

Vzgojitelji v počitniški koloniji, kot tudi v vzgojnih zavodih, so bili o namenu raziskave posebej poučeni, razen tega pa smo jih poučili tudi o načinu zapisovanja njihovih opazovanj. Vzgojitelji so vsakega otroka tudi individualno ocenili in so nato na ekipni konferenci še skupaj ugotavljali simptome neprilagojenosti opazovanih otrok.

2. Socialna analiza

Primerjava rejencev in gojencev glede na objektivne življenjske razmere, v katerih so živeli pred oddajo v rejo oziroma v vzgojni zavod, glede na življenjsko zgodovino staršev, glede na sestav in družinsko vzdušje in glede na razvoj samih otrok ni pokazala statistično značilnih razlik. Dobili pa smo zna-

čilne razlike za isto opazovano skupino, ko smo primerjali rojstne družine rejencev z rejniškimi družinami.

Ob primerjalni analizi razmer v rojstni in rejniški družini smo lahko ugotovili, da so otroci prišli v dokaj spremenjene razmere. Rejenci so prišli skoraj izključno na podeželje k rejnikom kmetom z boljšimi ekonomskimi in stanovanjskimi razmerami. Iz konfliktnih medosebnih odnosov v svoji rojstni družini so skoraj vsi rejenci prišli v družine z bolj harmoničnim vzdušjem. V rejniških družinah nismo za razliko od rojstnih družin ugotovili nobenega primera družbenega nereda v kakršnikoli obliki (alkoholizma, prostitucije, kriminalitete itd.). Vse družine rejencev so dejavne in tudi aktivno sodelujejo v družbenem dogajanju. Način kaznovanja v rejniški družini se je spremenil in prevladujejo pozitivne pobude in ukrepi nasproti pretežno fizičnemu kaznovanju v rojstni družini. To se ugodno izraža tudi pri odzivu otrok, ker v večji meri kažejo izboljšanje svojega vedenja. V rejniških družinah se je spremenila tudi prizadevnost otrok v šoli in je ravno v obratnem razmerju, kot je bila doma. Tudi navezanost otrok na ljudi in živali se je povečala v rejniški družini. Čeprav je bilo naše število opazovanih otrok majhno, pa ugotovitve raziskave kažejo, da ostajajo razlike med opazovanimi skupinami značilne, če so dovolj velike, tudi če gre za majhne opazovalne enote.

Glede na psihološka izvajanja pa se vendar dozdeva, da je opazovanje o osebnem razvoju otrok na podlagi ankete kot pripomočka za makroanamnezo preveč okvirno, da bi lahko pomenilo merilni pripomoček za ugotavljanje motenj v osebnostnem razvoju, zlasti če gre za manjše število opazovanih primerov. To pa je dvomljivo glede družinskih razmer, saj osebnost na določen način odraža razmere svojega okolja, kar pa je odvisno od osebnostne zmogljivosti. Zato ostaja odprto vprašanje, ali so bile razmere v okolju, v katerem so živeli otroci pred oddajo v rejniško družino oziroma v vzgojni zavod, vendarle različne v raznih nadrobnostih, ki jih ni bilo mogoče ugotavljati z metodami socialnega dela, ali pa je šlo samo za različne zmogljivosti v odzivih otrok. Vsekakor pa razlike v zunanjih življenjskih razmerah niso bile tako očitne kot med rojstnimi in rejniškimi družinami otrok.

3. Zdravstvena analiza

Funkcionalni pregled rejencev in gojencev je obsegal ugotavljanje telesne višine in teže, razvitosti lobanje in njenih morebitnih anomalij, pregled tonzil, razvitost muskula-

ture, telesne dlakavosti v pazduhi, oprsju in osramju, pregled zunanjih spolovil, ugotavljanje distoničnih znakov (nevrovegetativne distonije) in morebitnih posledic prebolelega rahitisa. Takemu pregledu sta se pridružila tudi običajni klinični pregled pljuč in srca ter registracija posebnosti in anomalij izven že naštetih.

Rezultati se dobro ujemajo s prakso in jih lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

Ni nobenih statistično pomembnih razlik v ugotovljenih telesnih znakih med obema opazovanima skupinama.

Izjemoma obstoji statistično pomembna razlika v telesnih težah v prid zavodskih gojencev. Povprečno so zavodski gojenci za 5,11 cm višji ($t = 1,71$) in za 6,16 kg težji ($t = 2,18$) od rejencev. Uporaba t-testa kaže, da so razlike v teži med zavodskimi gojenci in rejenci značilne, razlike v višini pa ne.

Razlike si ni težko pojasniti. Zavodski otroci so kaj sistematično hranjeni, verjetno s fizičnim delom manj obremenjeni, glede na naše izkušnje pa so hranjeni pretežno z ogljikohidratno hrano. Teža pa je pri doraščajočem človeku nasploh spremenljiv faktor in v oceni dozorevanja ali retardacije malo pomembna.

Tudi v notranjih odnosih med posameznimi znaki ni vidnejših razlik. Ni opaziti izrazitejše tendence k retardaciji, ki smo jo odkrivali zlasti ob proučevanju delinkventne mladine leta 1957, še manj pa k akceleraciji.

4. Psihološka analiza

S psihološkim delom smo želeli prispevati tudi k globljemu in nadrobnejšemu razumevanju tako zahtevnega in kompleksnega problema, kot smo si ga s celotno raziskavo zastavili. Pri tem pa smo izhajali iz domneve, da nam bo psihološka obdelava dala le enega od možnih aspektov na osrednji problem, čeprav smo se naloge tako pri izbiri metod kot pri obdelavi lotili tudi po psihološki plati zelo široko in dovolj kompleksno.

Razen obdelave kvalitativnih rezultatov smo se odločili kompleksno obdelati tudi vsakega posameznika in skušali dobiti o njem zaokroženo podobo o osebnostni strukturi, o vidnejših motnjah, o etiologiji itd. Z individualno obdelavo smo lahko razširili pregled nad vsakim posameznikom in hkrati nad celotno skupino. S tem pa smo pridobili tudi širše možnosti za razlago kompleksnih vidikov, ki jih s pregledom posameznih faktorjev ni bilo mogoče zajeti. V kvantitativni obdelavi smo izločili vrsto možnih vidikov iz vsake od uporabljenih psiholoških tehnik zaradi primerjanja med skupinama rejencev in gojencev.

Ugotovitve psihološkega opazovanja so naslednje:

Med skupino rejencev in skupino gojencev smo našli pomembne razlike glede formalnih osebnostnih vidikov, in sicer v korist skupine gojencev:

— gojenci so povprečno bolj inteligentni kot rejenci,

— gojenci imajo zrelejše risbe dreves, čeprav je pomembnost razlik majhna;

— gojenci so verbalno bolj razgibani, imajo večji smisel za realno fabuliranje, so bolj urejeni, disciplinirani in zreli v miselnem funkcioniranju;

— gojenci so bolj domišljjsko razgibani.

Inteligentnostno je skupina gojencev uspela skoraj enako kot vajenska mladina, skupina rejencev pa kot delinkventna mladina (iz raziskav v letu 1957 — Kriminalistična služba, šte. 2, 1957, str. 95, 96).

Skupina rejencev je zavrtja v motoričnem funkcioniranju.

Razen znižane inteligentnostne kapacitete lahko pri rejencih predvidevamo, da so manjša razgibanost, diferenciranost in senzibilnost pogojene tudi po specifičnem podežljskem okolju (majhen krog ljudi, s katerimi komunicirajo, majhna mobilnost, slabe prometne zveze in podobno). Pri tem pa moramo upoštevati dinamičen odnos med vplivi okolja in znižano inteligentnostjo. Teoretično moramo namreč domnevati, da so rejenci slabše uspeli v inteligentnostnem testu razen primarne znižanosti tudi zaradi omejenih vplivov okolja.

Pri Bender-testu ni bilo pomembnih razlik med obema skupinama. Po nekaterih študijah meri Bender-test zelo kompleksno človekovo duševno funkcioniranje. Če to drži, lahko sklepamo, da globalno med obema skupinama ni pomembnih razlik. Izrazito abnormnih protokolov ni bilo najti niti v eni niti v drugi skupini.

Gojenci so se pokazali problematičnejši v zunanjih znakih ponašanja:

— gojenci kažejo navzven več simptomov neprilagojenosti,

— pri gojencih je najti več nevrotične simptomatike,

— pri gojencih je najti več asocialne simptomatike,

— gojenci so bolj seksualno razdražljivi,

— gojenci kažejo več poskusov neprilagojenega uveljavljanja v okolju,

— gojenci slabše opravljajo dolžnosti, so bolj neredni in neurejeni od rejencev,

— gojenci so v kolektivu bolj priljubljeni,

— gojenci so vzburljivejši,

— gojenci so bolj užaljši,

— gojenci so izrazito bolj nagnjeni k tatvinam,

— gojenci so infantilnejši v ponašanju.

Vsi omenjeni vidiki kažejo na splošno večjo čustveno prizadetost gojencev, ki je verjetno izraz manj ugodne situacije v vzgojnem zavodu, kot jo imajo rejenci v družinah.

V nekaterih potezah se gojenci in rejenci ujemajo. Oboji so agresivni, težijo po gospodovanju, so aktivni in kažejo še druge poteze ekstravertirane usmerjenosti.

Med obema skupinama ni zaslediti pomembnih razlik v subjektivnem odsevu življenjskih izkušenj in drugih frustracij v življenjski zgodovini.

Glede izboljšanja splošnega stanja, počutja in zmanjšanja simptomatike po premetitvi v rejo ali v vzgojni zavod med skupinama globalno ni bistvenih razlik. Pri obeh skupinah pa najdemo povprečno v dveh tretjinah izboljšanje glede na prejšnje stanje.

Za rejence je bilo mogoče napovedati ugodno prognozo večkrat kot za gojence, vendar razlika med skupinama ni pomembna.

Na splošno smo lahko sklepali, da je situacija v vzgojnem zavodu bolj frustrirajoča od situacije v rejniških družinah. Zavodski otroci se kažejo namreč bolj problematični in manj prilagojeni, ne glede na to, da v težavnosti življenjske zgodovine med obema skupinama v psihološkem smislu ni posebnih razlik. Tu moramo šteti za pomemben moment tudi povprečno nižjo inteligentnost rejencev, manjšo razgibanost in diferenciranost in v zvezi s tem tudi manjšo senzibilnost. To se pravi, da je razmeroma večja prilagojenost rejencev v neki meri verjetno endogeno pogojena, čeprav vsega še daleč ni mogoče pripisati temu faktorju.

Poudariti pa moramo, da imajo vsi zaključki le relativno vrednost glede na naši skupini in še v tem okviru jih moramo upoštevati le z omejitvami, ki smo jih navedli v interpretaciji in v metodologiji. Zavrlo tega rezultatov ni mogoče razlagati v širšem smislu.

5. Sklepi

V socialni analizi smo postavili domnevo, da je bil duševni razvoj otrok razen pri štirih normalen in brez posebnosti. Ta zaključek pa glede na psihološke ugotovitve ni točen. Pri kvalitativni obdelavi ugotovljena asocialna in nevrotična simptomatika, ki so jo kazali otroci ene in druge skupine, nakazuje, da je bil razvoj otrok v duševnem življenju moten že v najzgodnejši mladosti. Tega pa s preveč okvirno socialno anamnezo ni bilo mogoče zajeti zaradi neosveščenosti, primitivnosti in

procesa pozabljanja pri starših. Morda bi z mikroanamnestično asocialno analizo lahko do neke mere zajeli še mnoge nadrobnejše okoliščine, ki bi lahko nakazale tisto simptomatiko, ki se je v zadnjih letih verjetno izražala v različnih oblikah, kot na primer nočni strah, enureza, slabo kontaktiranje, impulzivnost, zavrtost in pod. Iz tega sledi, da ustreznega vzgojnega ukrepa ne moremo oprejeti zgolj na okvirno socialno anamnezo. To anamnezo bi bilo treba dopolniti z mikroanamnestično analizo, ki naj bi jo opravil za tak posel posebej izurjen socialni delavec, in pa z dodatno psihološko analizo otrok. Ponojno moramo poudariti, da so starši takih otrok večinoma slabo osveščeni in primitivni ter slabo opazujejo podrobnosti njihovega vedenja.

Otroci so svojo socialno dejavnost pokazali med sedmim in enajstim letom. To je s psihološkega stališča razumljivo, ker se v tem obdobju otrok že postopoma oddaljuje od družine in prihaja v tesnejše razmerje s širšim okoljem. Tedaj se tudi navzven pokažejo rezultati neugodnih zgodnjih družinskih razmer. V sklopu teh ugotovitev je tudi razumljivo, zakaj otroci v šoli slabo uspevajo. Pri rejencih ugotovljena povprečno nižja inteligentnostna kapaciteta in manjša duševna razgibanost pa je še dodaten vzrok za njihovo splošno neprilagojenost v širšem okolju in za neuspehe v šoli.

Čeprav smo ugotovili, da so tako rejenci kot tudi gojenci prišli z oddajo v rejo oziroma v vzgojne zavode v boljše življenjske razmere, so bile vendarle nove razmere v rejniški družini in v vzgojnih zavodih kvalitetno različne. Rejenci so v rejniški družini po ugotovitvah psiholoških raziskav pokazali mnogo večji napredek kot gojenci v vzgojnih zavodih, čeprav se tudi pri slednjih ugotavlja napredek. Večjo problematičnost gojencev v zunanjih znakih ponašanja smo pokazali že zgoraj. Pri tem pa moramo poudariti, da rejenci niso brez razlik. Kljub temu so psihološke raziskave pokazale, da so razlike kvantitativno pomembne; to se pravi, da so ugotovljene razlike podane pri rejencih manj intenzivno, kot pa pri gojencih. Po drugi strani pa moramo poudariti, da ima neko vlogo pri tem tudi večja inteligentnost gojencev, kar obenem zmanjšuje ugotovljene razlike. Znano je, da je inteligentnejša in notranje bolj razgibana osebnost občutljivejša in manj tolerantna ter da so zato pri njej razumljive hujše reakcije. Kljub temu nakazanih razlik ni mogoče pojasniti zgolj s tem. Glede na to moramo ugotoviti, da je za razvoj posameznika situacija v zavodu vendarle manj ugodna od situacije v rejniški družini.

Iz psihološke analize pa je mogoče sklepati, da vsebuje tudi rejniška družina nekatere pomanjkljivosti. Kažejo se v manjši notranji razgibanosti rejencev, v njihovi zavrtosti in neinicativnosti. Pri tem moramo seveda upoštevati tudi ugotovljeno nižjo inteligentnost rejencev. Le-ta pa povprečno ni tako nizka, da bi samo njej lahko pripisovali te pomanjkljivosti. Vzroke zanje moramo iskati v manj razgibanem kmečkem okolju, ki je komunikativno slabo povezano. Nadalje moramo upoštevati tudi manjšo možnost socialnih stikov in majhne možnosti najrazličnejših vplivov, ki jim je otrok lahko izpostavljen v sicer bolj razgibanem okolju.

Rejenci so iz konfliktnih medosebnih družinskih odnosov prišli skoraj vsi v rejniške družine z bolj harmoničnimi odnosi. To pa je bilo kljub omenjenim pomanjkljivostim rejniških družin ugodno za njihov nadaljnji čustveni razvoj. Nasprotno pa so nekateri gojenci prišli iz svojih konfliktnih rojstnih družin v vzgojni zavod, ki je pri njih ustvaril nova neugodna občutja. Zavodsko vzdušje ni moglo povsem zadovoljiti njihovih čustvenih potreb. To je povzročilo, da se motene reakcije pri nekaterih gojencih niso mogle popraviti.

Poudariti moramo, da so bili nekateri rejniki izbrani s posebnim prizadevanjem socialne službe. Kljub temu pa izhaja iz kvalitativne psihološke analize, da bi v nekaterih primerih potrebovali rejniki še posebno pomoč pri nadaljnjem vodenju otroka.

Raziskava je pokazala, da skrbstveni organi oddajajo otroka v tujo družino, ne da bi za to imeli globlje kriterije. Kaže, da obstaja predvsem en kriterij za oddajo v tujo družino, in to je cenenost tega vzgojnega ukrepa v primerjavi z razmeroma visoko oskrbnino v vzgojnem zavodu. Kvalitativna psihološka analiza je pokazala, da je v tujih družinah nekaj rejencev, ki bi po splošno sprejetih kriterijih opazovalnega centra v Ljubljani spadali v vzgojni zavod. Nasprotno pa je kvalitativna psihološka analiza tudi pokazala, da so v vzgojnih zavodih mladoletniki, ki tja ne spadajo, ampak bi bilo za njihov nadaljnji razvoj ugodnejši, če bi bili oddani v tujo družino. Zavaljo tega sodimo, da bi skrbstveni organ moral omogočiti triažiranje vseh otrok po strokovni ustanovi, preden se odloči za odvzem iz dosedanjega družinskega okolja. Presaditev v tujo družino ali v vzgojni zavod je izredno pomemben ukrep za nadaljnji otrokov razvoj in prehitro ukrepanje lahko povzroči pri otroku hude posledice.

Kvalitativna psihološka analiza je tudi pokazala, da so bili nekateri otroci kljub tri-

ažiranju v opazovalnem centru v Ljubljani oddani glede na diferenciacijo naših vzgojnih zavodov v neustrezen zavod.

Ob naši raziskavi smo si postavili za nalogo, pridobiti osnove za presojo o uspešnosti vzgojnih ukrepov oddaje v tujo družino ali vzgojni zavod. Raziskava je predvsem pokazala, da je uspešnost enega ali drugega ukrepa odvisna od strukture otrokove ali mladoletnikove osebnosti. Za osebnost s hudimi vedenjskimi motnjami, s hujšo moralno okvarjenostjo, zlasti če gre za manj plastične osebnosti, ki jih družinsko okolje ne more prenesti, oddaja v tujo družino ne bo uspešna. Nasprotno pa bo oddaja v tujo družino uspešna pri plastičnih, na splošno manj okvar-

jenih osebnostih. Semkaj je šteti zlasti mlajše mladoletnike in otroke, ki jim tuja družina lahko zadovolji čustvene potrebe, kakršnih še tako dober vzgojni zavod ne more. Kljub temu pa ne moremo izključiti možnosti, da so nekateri starejši mladoletniki vendarle še dovolj plastični, da bi mogli tudi v tuji družini uspešno napredovati. Zadosti uspešno plastičnost in v zvezi s tem prognozo pa more ugotoviti le strokovna ekipa.

Iz tega sledi, da bi se morala sodišča odločiti za uporabo vzgojnega ukrepa strožjega nadzorstva druge družine oziroma skrbstveni organ za oddajo v tujo družino ali za uporabo zavodskih ukrepov izkjučno le na podlagi ekipne obdelave mladoletnika.

Educational Measure of Handing Children over to Foster Family or to Educational Institution

by Bronislav Skaberne, LL. D.

(Research study carried out on juveniles sent to foster family or to educational institution because of having committed asocial deeds).

The Institute of Criminology at the Faculty of Law in Ljubljana tried to evaluate by this study the successfulness of educational measure of handing asocial children or juveniles to foster family as compared with committal to educational institution.

The following research methodes were applied: Two groups of children (each counting 18 individuals), one sent to foster family and the other committed to educational institution, have been examined by a social worker as well as by a physician, a psychologist, and a pedagogue. The following psychological techniques have been employed: clinical interviews, TAT test, Wechsler-Bellevue or Wisc test, Bender and Koch test (tree drawing). The medical examination was based on criteria adapted for such

examinations of juveniles in the educational institution at Radeče. The pedagogues assessed children individually by means of a special interrogatory as well as on team conferences where they stated different forms of maladjustment found in children.

The research has pointed out that successfulness of one or the other educational measure depends on child's resp. juvenile's personal structure. Handing over to foster family will not be successful for less plastic personalities, which family environment cannot stand. The level of sufficient plasticity can be established only by a team of specialists, which is the only one to give a prognosis. The results of the study are of importance for social workers as well as for magistrates for juveniles to whom it shows that a decision concerning choice of a given educational measure should be reached at only on the basis of team work.